

Bilinmän duranok

Category: Kitapcy, Publisistika, Sözler

написано kitapcy | 26 января, 2025

Bilinmän duranok BILINMÄN DURANOK

Kahramanmaraş Pazarjyk episentrli ýer titremesi oslanman durka bolan tebigy hadysamy?

Döwlet şu hakykaty bilenokmy – ýer titremeleri töänlikde bolanok...

Sebitiň taryhyň dürli döwürlerinde uly ýer titremelerini başdan geçirgenligi hakykat. Özem ýer titremesi bilen Ortaýer deñziniň atasy saýylýan Tetis deñziniň gömüllendigi mälim. On million ýyl mundan öñki döwürden söz açýarys!

Kemalpaşazadanyň «Tewarihi Ali-Osman» («Osmanlynyň taryhy») eserinden Şemdanizada Süleýmän ependiniň «Müridi-Tewarih» («Müritleriň taryhy») eserine çenli eserlerde osmanly taryhçylarynyň taryhda bolup geçen ýer titremeleri hakda ýazmadypy ýok. Hatda şeýle ýowuz tebigy heläkçiliğin statistiki görkezijilerine çenli bar kitaplarynda!

– Türkiýe dünýä boýunça iň aktiw ýer titreme zolaklaryndan biri bolup, Alp-Gimalaý dag halkasynyň seleşýän ýerinde ýerleşyär...

– Afrika-Arabystan litosfera plitalarynyň demirgazyk-demirgazykgündogar hereketi Gündogar Anadoly sebitini iň howply geografiýa öwürýär...

– Hawa, Türkiýäniň iň ýiti we iň diri esasy razlomyndan biri Gündogar Anadoly razlomydyr, şu razlom bilen Öli deñiz razlomy Kahramanmaraş jülgesinde kesişyär...

– Kahramanmaraşdan we onuň töwereginden geçýän Gölbaşı-Türkogly razlom parçasы 90 km-lik uzynlygy bilen hemise-de uly

ýer titremeleri döredip bilme mümkünçiligi bar...
Şu zatlary bilmeýän ýokdugyna garamazdan, suňa görä ädimler
ädilýärmi? Gynansak-da...

* * *

XX asyrdan bări diňe Kahramanmaraşda 5.0 balldan geçen uly ýer titremeleri ýatladaýyn:

1901-nji ýylда Ekinözü etrabynda, 1908-nji ýylда Nurhak etrabynda, 1961-nji ýylда merkezde, 1996-njy ýylда Andyryñ etrabynda, 2012-nji ýylда Andyryñ etrabynda, 2012-nji ýylда Pazarjyk etrabynda ýer titredi.

Sebitiň ýerleşýän geologiki şertleri sebäpli geçmişden şu günümize çenli ýykgyňçylykly ýer titremelerini döredýändigi mälim hakykat...

Açyň-da serediň, karta: Gündogar Anadoly razlom halkasynda Kahramanmaraşda, Elazigde, Bingölde, Osmaniýede, Hataýda we başga ýerlerde nähili uly ýer titremeleri bolup geçendigini görersiňiz.

Müň gezek duýduryldy, müň gezek ýazyldy: şu sebit soň döwürlerde emele gelen ýer titremelerinde has uly titremelerine hamyla!

Ýer titremesi durmuşyň garaşman durkaň edýän oýny däl...

Soňky ýyllarda ösýän tehnologiýa arkaly Geografiki maglumatlar sistemasynyň ((GMS)) meýilnamalaýyn işleri bütün dünýäde ýaýbaňlandyryldy. Şol sanda ýerleýin maglumatlar ýygnalýar, toplanýar, öwrenilýär, analizlenmäge taýýar görnüşe getirilip, öňüni alyş işleri geçirilýär. Geçen ýyl Ýaponiýada bolup geçen 7.3 ballyk Fukuşima ýer titremesinde bary-ýogy iki adam öldi. Eýse nämüçin Türkiýede tebigy heläkcilikden öň howpy minimal

derejä düşürmek tilsimleri hemise bärden gaýdýar?
Nämüçin infrastruktura, topografiýa, aragatnaşyk guramak, mülk ulanylyşy ýaly heläkçilikleýinlige üns berlenok?
Nämüçin şu boýunça kabul edilmeli kararlar kabul edilenok, maksatnamalaýyn meýilnamalar işlenip düzülenok, ýerleýin alternatiwalar taýýarlananok?

Bizde hemme zat kagyz yüzünde!

Meselem, sebitde uzyn razlomlar boýunça esli wagtdan bäri ýer titremesini döretmeýän segmentler-seýsmiki boşluk ýakyn geljekde uly ýer titremesini döreder! Ýer titremesi boýunça hünärmenler muny näce gezek duýdurdu. Diňleýän barmy olary? Gepine pitiwa edilmeýän professorlar Jelal Şengor, Şener Üşümezsoý ýaly sylanýan geoglara çenli mediýa tarapyndan populizme ýesir edildi. Professor Oguz Gündogdy gaharyny içine sygdyryp bilmän ýogaldy.

Baryp-ha, 1948-nji ýylда Demirgazyk Anadoly razlom halkasynyň hakyky gurluşyny tapandygy üçin Germaniýa ýaly birnäçe ýurtlarda abraýly baýraklara mynasyp bolan, ýurdumyzyň ylym dünýäsinde «geologiyanyň atasy» diýip ýatlanýan professor Ihsan Ketiniň adyny näce adam bilyär?

Ýer titremesi biziň ýurt möçberindäki undaňñaçlygyzdyr...

* * *

Ýer titremesiniň öňüni alyp bolmaýar, ýöne ony agydzryklap bolýar.

Ýöne:

Döwletiň gurduran hassahanasy, mekdebi, Asudalygy goraýyş jemgyýetçilik merkezleri, howa menzili ýykylýan bolsa...

Biz kime näme düşündirip bileris? Eliň bilen ýakan oduň gözýaş bilen söndürip bolmaýar-a...

Ýer titremesi diňe bir sebiti ýykyp-ýumranok, ol haraba astynda ruhy ýaraly gojaman ýurt goýup gidýär...

Agyr sözleri aýtmak islämok. Haýyş, sizem etmäň. Ilki ýaralaryň saralmagy lazym...

Soňra?

Soňrasy mydama undaňñaçlyk, gynansak-da...

Soner ÝALÇYN.

syalcin@sozcu.com.tr

«SÖZCÜ» gazeti, 07.02.2023 ý. Publisistika